

LITTERATUR

TJECKOSLOVAKIENS UNDERGÅNG

Av ERIK DE LAVAL

I en för någon tid sedan utkommen bok, »The Communist Subversion of Czechoslovakia», ger författaren, förre kabinettssekreteraren Josef Korbel, en initierad och intressant skildring av det händelseförlopp som ledde till den fria republiken Tjeckoslovakiens omvandling till en sovjetrisk vasallstat. Rent historiskt sett synes denna omvandling av speciellt intresse därför att den genomfördes — t. o. m. utan blodsutgjutelse — i en till synes mycket välbalanserad stat, där feodalismen för längesedan var försvunnen och klassmotsättningarna relativt små och kommunismen därför borde ha haft en mycket dålig jordmån.

Men ehuru den skildrade händelsen nu ligger 13 år tillbaka i tiden har Korbels bok inte enbart historiskt intresse. De »arbetsmetoder» som kommo till användning från kommunisternas sida uppvisa nämligen de drag som alltid utmärkt sovjetpolitiken — medvetna lögner, löftesbrott, svek och i sista hand öppet våld. Skildringen av den tjeckoslovakiska tragedien synes ge en god belysning även av Moskvas politik av i dag.

Det första tjeckoslovakiska kommunistpartiet, som bildades år 1924 genom avsöndring från socialdemokratiska partiet, intog en nationell, gentemot Moskva rel. självständig ställning. Det var först sedan förre snickaren Klement Gottwald, i Moskva utbildad agitator och Stalins handgångne man, år 1929 utsetts till partiets generalsekreterare, som det om-

vandlades till en väldisciplinerad sovjetrisk hjälptrupp. Från denna tid härrörde sig deras hatpropaganda mot eget land, »nationens fängelse», där »arbetarna saknade hemortsrätt» och alla sociala reformer voro »skådespel och förräderi».

Det var först när Hitlers växande makt började utgöra ett hot även mot SSSR som tonen blev en annan. I maj 1935 undertecknades en försvarspakt mellan Moskva och Prag, och därmed blev också Gottwald och hans anhang t. v. »goda tjeckoslovakiska patrioter».

München-krisen år 1938 fick stor betydelse för Tjeckoslovakiets ställning både väster- och österut. Det kände sig med all rätt förrätt av Västlandet. Frankrike svek sina förbundsförpliktelser och valde att bakom Maginot-linjen avvakta händelsernas utveckling. Och Storbritannien offrade cyniskt Tjeckoslovakiet för »peace in our time».

Stalin förstod att slugt utnyttja läget. SSSR var ju inte inbjudet till München och var alltså inte komprometterat. Det var visserligen genom paktens av år 1935 förpliktat att komma Tjeckoslovakien till hjälp, dock endast om Frankrike gjorde det samma — vilket det enligt Stalins fullt riktiga åsikt inte skulle komma att göra. SSSR kunde alltså nu uppträda som Prags »enda vän». Det samma gällde hans hjälptrupper inom republiken. Gottwalds parti, som i årtal agiterat mot dess »falska demokrati», uppträdde nu på Stalins order

som demokratins förkämpar. Och den år 1937 avlidne president Masaryk, som hittills framstälts som »brutal folkfiende», blev nu en »stor humanist och frihetskämpe».

Under den tysk-ryska vänskapsperioden augusti 1939–juni 1941 var läget inom de europeiska kommunistpartierna åtskilligt förvirrat. Det hände t. o. m. att enstaka, ledande kommunister fronderade mot Moskva. Genom lägets alla skiftningar höll dock Kreml *målet*, världsrevolutionen, fullt klart för sig. Ett av 3:e Internationalen den 9.5.1941 utfärdad PM är högst belysande för dess taktik. Det heter däri, att tiden är kommen för nya steg mot världsrevolutionen, att alla ledare måste maskera sin verksamhet som strävan mot »sann demokrati», att partiet, *tills det övertagit makten* skall upprätthålla vänskapliga förbindelser med fosterländska och religiösa kretsar inom resp. länder osv.

I och med Hitlers anfall mot SSSR den 22.6.1941 blev Moskvas *officiella* inställning till Prag klarare. Det kunde nu åter framträda som republikens vän och beskyddare. I juli samma år överlämnade sovjetambassadören i London till president Beneš ett »budskap» från Stalin, vari det bl. a. hette: »Sovjetunionen har helt gått in för Tjeckoslovakiets oberoende, och avser icke att på något sätt blanda sig i republikens inre angelägenheter, vilka äro enbart det tjeckoslovakiska folkets sak.»

Samtidigt förde den kommunistiska motståndsrörelsen i landet ett tvåfronts-krig: mot tyskarna och mot de borgerliga frihetskämparna. Det hände ofta att dylika av sina kommunistiska »kamrater» förråddes till Gestapo.

I november 1943 flög president Beneš till Stalin för att diskutera det framtida förhållandet mellan deras båda länder — den ryska offensivens

framsteg skulle snart göra frågan högaktuell. Han mottogs vänligt och återvände mycket belåten — han medförde en traktat om ömsesidigt samarbete samt Stalins personliga löfte att även det s. k. Karpato-Ryssland skulle återgå till Tjeckoslovakien. Ett år senare »måste» Stalin »för att tillmötesgå befolkningens enhälliga önskan» införliva området med Sovjetunionen! Och 1947 skrev Beneš i sina memoarer: »Mitt största misstag var att jag — — — vägrade att tro, att också Stalin cyniskt ljög för mig både 1935 och senare och att hans försäkringar till mig och Masaryk var medvetet bedrägeri.»

Förhandlingarna med de tjeckoslovakiska kommunisterna, Gottwald & Co, gingo inte lika friktionsfritt, men även här bedömde Beneš resultatet med verklighetsfrämmande optimism. Med något svek från deras sida räknade han inte.

Allt efter som den röda arméns framryckning genom Slovakien fortskred, blev frågan om presidentens definitiva återvändande till sitt land alltmer aktuell. Någon annan väg än luftvägen över Moskva fanns därvid inte att tillgå. Den 17.5.1945 inträffade Beneš där med en del av London-regeringen. Hans uppgift var nu att bilda en ny, nationell regering på bred bas — Moskva-kommunisterna kunde inte nu hållas utanför. Frågan om regeringens sammansättning och spec. om kommunisternas ställning i densamma måste bli av allra största betydelse för landets framtid. Presidenten hade också klart insett detta och redan i London sagt, att försvarsministern och inrikesministern, med armén resp. statspolisen sig underställda, icke finge tagas ur samma parti. Man hade därför kunnat vänta, att han i denna nationens ödestimme själv skulle ha tagit ledningen av förhandlingarna och försökt åtminstone *påverka* rege-

ringens sammansättning. Därav vart dock intet. Jämlikt sin »strängt konstitutionella inställning» ställde han sig helt utanför och överlät åt partiledarna, bland vilka kommunisten Gottwald var den dominerande, att finna en lösning. Denna blev *till synes* fullt parlamentarisk: fem partier — socialdemokrater, »nationella socialister», agrarer, katoliker och kommunister — skulle bilda regeringen, i vilken också några partilösa fackmän, bland dem utrikesministern Jan Masaryk, skulle ingå. I själva verket fingo dock kommunisterna en dominerande ställning. De tillätos besätta alla nyckelposterna. Premiärminister blev hr Fierlinger, officiellt socialdemokrat men i själva verket kommunistisk »medlöpare». Av regeringens övriga 23 medlemmar voro 10 kommunister eller medlöpare, bland dem försvars- och inrikesministrarna! Medan kommunisterna voro fast sammanslutna under Gottwald, var den borgerliga fronten splittrad och utan program. Allt syntes väl upplagt för ett framtida »Macht-übernahme».

Den 3:e april inträffade presidenten och regeringen i staden Kosiče i Slovakien, vilken skulle bli republikens provisoriska huvudstad. Landet behärskades helt av röda trupper, och presidenten själv stod under övervakning av den ryske ambassadören, Zorin. Läget bådade intet gott för framtiden. En gnista av hopp om befrielse västerifrån tändes dock vid underrättelsen att amerikanska pansartrupper under general Patton den 18.4 över-skridit gränsen till Böhmen och var på väg mot Prag. Hoppet släcktes dock lika snabbt som det tänts; efter ett par dagar gick Patton, på general Eisenhower's order, tillbaka över gränsen. Den 9 maj nådde ryska stridsvagnar Prag. Det var Sovjet som skulle ha äran av Tjeckoslovakiens befrielse. Dagen därpå återvände president Be-

neš till Prag, hälsad av jublande människomassor, som i honom sågo symbolen för en, som man trodde, åter-vunnen frihet.

Under åren 1945–1947 fortgick landets återhämtning under till synes demokratiska former. Samtidigt pågick dock under Gottwalds ledning ett intensivt organisations- och infiltreringsarbete för kommunisternas övertagande av makten på samhällets alla områden. Självfallet gingo de kommunistiskt styrda ministerierna därvid i täten.

Det under kommunisten Kapetsky stående informationsministeriet utnyttjade hänsynslöst radio och film, bägge förställdade, för propaganda — t. o. m. presidentens egna utsändningar kunde vid behov störas eller helt förhindras. Tidningar och tidskrifter kunde genom licensgivning och papperstilldelning dirigeras i önskvärd riktning.

Inom det likaledes kommuniststyrda jordbruksministeriet värvade man nya anhängare genom lämplig fördelning av den från »tyskar, ungrare och för-rädare» konfiskerade jorden. Partiboken garanterade gynnsam tilldelning — av de till gränsområdena överflyttade väljarna röstade 80% kommunistiskt vid 1946 års val.

Inom armén svarade försvarsministern och generalstabschefen, bägge kryptokommunister, för att de officerare som kämpat med röda armén på allt sätt gynnades, medan de som tillhört västmakternas arméer systematiskt höllos tillbaka. Officerskåren i dess helhet kom dock aldrig fullständigt under partiets kontroll, men armén var å andra sidan icke heller användbar för att t. ex. slå ner en kommunistisk kupp.

Farligast ur samhällets synpunkt var dock den kommunistiske inrikesministern Nosek. Inom den under honom stående statspolisen lät han

bl. a. organisera s. k. »säkerhetsförband» av rent militär typ, såsom stöttruppen SNB (Nationella säkerhetskåren), ävensom flygande polisförband, bägge kommunistiska elitförband. Han organiserade också ett omfattande underrättelseväsen, främst i politiskt syfte. Statspolisen blev sålunda ett redskap i kommunistledningens hand.

Genom propaganda och terror lyckades man också bringa fackföreningarna helt under »partiets» ledning, och inom dem bildades beväpnade (men illegala) röda förband av »folkmilis». De blevo sedermera ett gott hjälpmedel vid statskuppens genomförande.

På ytan verkade dock t. v. allt lugnt, och förberedelserna för 1946 års riksmannaval försiggingo under demokratiska former. Vid detta val hade kommunisterna stora framgångar och erövrade 114 av den »konstituerande nationalförsamlingens» 300 mandat, medan de övriga tämligen jämnt fördelades på övriga fyra partier. Till följd av valresultatet övertog Gottwald posten som regeringschef, medan ministären i övrigt förblev i stort oförändrad.

På sommaren inträffade emellertid på det utrikespolitiska området en olycksbådande episod. Marshallplanen hade just framlagts av USA, och Prag-regeringen hade beslutat anslutning till densamma. Men den 9 juli blev Gottwald, som var i Moskva i spetsen för en handelsdelegation, kallad till Stalin, som lät honom förstå att planen var riktad mot Sovjetunionen och att han skulle anse Prags anslutning till densamma som en ovänlig handling. Efter Gottwalds hemkomst beslöt regeringen efter häftig diskussion att ändra sitt tidigare beslut och avböja USA:s erbjudande. Man hade fått en påminnelse om vad Stalins löfte att inte blanda sig i republikens inre angelägenheter var värt.

På hemmafronten syntes emellertid allt ganska gott. Så länge kommunisterna hoppades kunna på laglig väg erövra hela makten följde de demokratins spelregler. Under år 1947 ägde emellertid en omsvängning i den allmänna opinionen rum, och kommunisternas förhoppningar att vid 1948 års val få absolut majoritet måste skrinläggas. Under 1947 och 1948 avslöjades dessutom ett par komplotter, iscensatta av statspolisen och avsedda att kompromettera de politiska motståndarna. Nu kommo de att i stället allvarligt skada både kommunistpartiets, inrikesministerns och polischefens anseende. Den politiska atmosfären blev alltmer förgiftad. I detta läge beslöto de borgerliga regeringsmedlemmarna att driva saken till sin spets. De hoppades därvid få stöd av socialdemokraterna, vilka nyligen ersatt sin kryptokommunistiske partichef, Fierlinger, med en mera moderat man. Någon gemensam fälttågsplan var dock inte uppgjord. Den 20 februari inlade samtliga borgerliga ministrar sin avskedsansökan efter att förut ha utverkat presidentens stöd, dvs. hans löfte att *inte* bevilja dem avsked. De hoppades härigenom kunna tvinga Gottwald att ombilda ministären i borgerlig riktning.

Spekulationen visade sig emellertid i grund felaktig. De hade förbisett en viktig faktor, att Gottwald var en i Moskva utbildad bolsjevik, som icke skulle komma att böja sig för en parlamentarisk procedur, när han hade alla de verkliga maktmedlen i sin hand och dessutom Moskvas stöd. Och just den 20 februari »råkade» ryske vice utrikesministern V. Zorin komma på ett oväntat besök i Prag, där han genast sökte kontakt med Gottwald.

Under de följande dagarna visade »partiet» tydligt vad det förde i skölden. Redan den 21.2 kommo tusentals telegram från de kommunistledda

fackföreningarna till presidenten, massor av arbetardelegationer uppvakade honom, och en jättedemonstration med hetstal av Gottwald ägde rum i Prag. Ute i landet övertogs fabriker av arbetarna, och vapen och ammunition, avsedda för arbetarmilisen, sändes till huvudstaden. Och presidenten själv hindrades från att radiotala till nationen — utsändningen stoppades av informationsministern!

Med varje timme steg nationens feber. Överallt bildades »aktionskommittéer», tryckandet av icke kommunistiska tidningar saboterades, möten vid vilka borgerliga ministrar skulle tala, skingrades av kommunistiska »stöttrupper», och massarresteringar av misshagliga politiker och tjänstemän sattes i gång. En motdemonstration den 23.2 på kvällen av 10 000 studenter, vilka framför palatset i Hradzin bringade presidenten sin hyllning, vittnade om deltagarnas fosterländska sinnelag, men kunde givetvis inte påverka de upphetsade arbetarmassorna.

Under den 24.2 fortsatte massarresteringarna i ökat tempo. Samma dag igångsattes en entimmestrejck över hela landet för att visa fackföreningarnas makt, och i Prag uppvakades de borgerliga ministrarna av hotfulla pöbelhopar.

Den av Gottwald organiserade pressen på president Beneš var som synes oerhört stark. Trots allt försökte han i det längsta stå fast vid demokratins principer och inte ge vika för våld. Och ännu den 24.2 trodde han sig kunna lösa krisen genom underhandlingar. Han vägrade att mottaga den lista på en ny regering som Gottwald förelade honom och uppmanade honom att upptaga nya underhandlingar med partiledaren. Gottwald vägrade. Det måste redan nu ha stått klart för presidenten att slaget var förlorat. Socialdemokraterna kunde han inte lita

på, deras ledning hade återtagits av Fierlinger och de voro nu beredda att i vått och torrt stödja kommunisterna. Armén var, som förut nämnts, inte att räkna med för krossandet av ett uppror, och presidenten skulle f. ö. knappast ha kunnat förmå sig att begagna den för en sådan uppgift. Och Moskvans inställning var hotfull — redan den 23.2 hade Zorin meddelat utrikesminister Masaryk att Moskva »denna gång skulle stå fast». Det fanns faktiskt ingenting som president Beneš kunde göra.

I den ministerlista, som Gottwald den 25 februari ånyo förelade honom, upptogs hälften av posterna av kommunister, tre av socialdemokratiska medlöpare och resten av medlöpare från andra partier; som utrikesminister kvarstod den partilöse Jan Masaryk. Presidenten försökte ännu en gång begagna sitt gamla vapen, underhandlingar och kompromiss. Tiden härför var dock nu förbi. När Gottwald kl. 4 em. åter besökte honom, nu med ministerlistan klar för underskrift, gav han upp spelet och skrev under. Femton minuter senare kunde Gottwald på Václavské náměstí (Wenzelsplatz) inför 200 000 jublande arbetare tillkännage, att hans parti övertagit makten i landet. Det fria Tjeckoslovakiens korta saga var slut.

Efter någon tvekan beslöt Beneš att trots allt t. v. kvarstå som president — till namnet. Någon reell makt hade han inte längre. Som symbolisk handling flyttade han dock från palatset i Hradzin till sin privatvilla. Efter att som sista ämbetshandling ha undertecknat den nya vallagen, vilken stadgade »fria val» helt i Stalins anda, abdikerade han den 7 juni 1948. Lagen om den nya författningen hade han inte undertecknat, det överlät han till sin efterträdare, Klement Gottwald.

MÄN I UNIFORM

Men in Uniform

Military Manpower in modern industrial societies.

M.R.D. Foot.

Published for The Institute for Strategic Studies.

London. Juni 1961

En gång i världen lär Axel Oxenstierna ha sagt något om att människorna knappast anar med vilken ringa visdom världen styres. Man hade förvisso på den tiden inte så mycket av tryckt visdom och kunskap som nu. Men ändå tycker man nästan när man jämför dagen med dåtiden, att det var rätt mycken visdom som — även om den inte kunde läsas — åtminstone kunde tillämpas. I dag väller det fram tryckalster av alla slag i överväldigande mängder. Inte minst är detta fallet inom det fack, som man kan kalla det militärpolitiska-strategiska. Efter andra världskriget har det framträtt en oöverskådlig rad av skribenter och det har upprättats institut, forskargrupper och universitetsfakulteter för att analysera och studera världsproblemen ur dessa aspekter och producera kunskap och visdom om hur världen eller delar därav bör ledas. Vetskapen om att ett sådant imponerande underlag av råd och anvisningar finnes tillgängligt för världens styresmän borde ju skapa optimism och förtröstan om världens framtid. Tyvärr är det emellertid nog så, att disproportionen mellan tillgängligt kunskapsstoff och möjligheterna att tillämpa det aldrig varit större än nu.

Den stora mängden av litteratur om de politiska-strategiska problemen kommer från de anglo-sachsiska län-

Av kommendör MAGNUS HAMMAR

derna och särskilt USA. Där har efter andra världskriget vuxit upp en rad institut och organisationer, som med flit och grundlighet ägnar sig åt att penetrera strategiska problem, och flertalet universitet har en fakultet, som sysslar med »international affairs» eller liknande. Man kan nämna sådana organisationer som Rand Corporation, Hoover Institute on War, Revolution and Peace, Center for the Study of American Foreign Policy osv. och bland universitet som varit flitiga producenter kan nämnas Yale, Princeton, Stanford och Harvard.

I England har man varit något mer återhållsam. För några år sedan började emellertid en organisation med benämningen »The Institute for Strategic Studies» komma i verksamhet. Denna organisation har kommit med ett begränsat antal kloka, vederhäftiga och läsvärda inlägg i diskussionen. Sedan år 1959 utger institutet tidskriften *Survival* och man har dessutom hunnit med att publicera tre böcker nämligen »Nato in the 1960s» av institutets direktör Alastair Buchan i februari 1960, »The Control of the Arms race» av Hedey Bull i april 1961 och slutligen »Men in Uniform» av M.R.D. Foot i juni 1961. Denna sistnämnda bok har till undertitel »Military Manpower in Modern Industrial Societies». Den innehåller inte bara spekulationer utan i huvudsak vederhäftiga fakta om olika länders sätt att skaffa folk till sin krigsmakt, ett problem som med stigande levnadsstandard blir allt bekymmersammare. Boken är måhända särskilt aktuell för England, som f. n. prövar övergång till ett försvar med enbart stampersonal, men den är av bety-

dande intresse även för andra och skall därför här i korthet kommenteras.

Bokens huvuddel innehåller beskrivning över olika länders rekryterings-system, som av Foot indelas i värnpliktssystem (conscript systems), medborgararméer (citizen armies), blandade system (mixed systems) samt frivilligsystem (voluntary systems). Till det första räknas bl. a. Frankrike, Sovjetunionen och Turkiet; till det andra Schweiz, Sverige och Israel; till det tredje Belgien, USA och Västtyskland samt till länder med renodlad yrkeskrigsmakt Canada, Australien och så småningom Storbritannien.

Den jämförelse mellan olika länders metoder och resurser, som Foot presenterar, kan ge anledning till många reflexioner. De två ytterligheterna som står skarpt mot varandra är Canada och Israel; Canada ett rikt land med världens högst betalda yrkeskrigare som utgör endast 0,68% av befolkningen; Israel med en praktiskt taget oavlönad krigsmakt där omedelbart tillgängliga styrkor uppgår till 14% av befolkningen. Klart framgår också de mycket stora problemen som Storbritannien brottas med i samband med värnpliktens upphävande liksom det amerikanska systemets mycket stora flexibilitet genom att uttagningsprocenten kan varieras inom vida gränser. Högst intressant är också lönejämförelsen mellan en engelsk arméofficer och ett antal civila yrken. Han ligger relativt hyggligt till fram till 55 år om man bortser från läkare, tandläkare och vissa jurister. Men vid 60 år har han det lönemässigt prekärt. Detta avspeglar den gamla tankegången att officerare kommer från besuttna klasser och kan efter 20-25 år i armén dra sig tillbaka för att sköta sina gods. Läget är inte längre sådant. Foot rekommenderar att man nu ord-

nar det så att officeren kan antingen sluta vid 40-årsåldern, då han kan räkna på att kunna övergå till civil verksamhet, eller vara kvar i armén till 60 år.

Alla dessa fakta som Foot presenterar och kommenterar är högst intressanta och lärorika, men ett avsnitt som är värt särskild begrundan är inledningskapitlen »Det militära problemet» och »Den civila bakgrunden». Här betonas först den paradoxen att nu, då vapenverkan blivit astronomiskt mycket högre än förr, har samtidigt numerären hos stående tillgängliga militära styrkor vuxit så att något liknande aldrig förekommit förr. Kraven på materiel och personal har dessutom stigit så att de erfarenheter av krig, som man eventuellt kan ha från 1945, ej längre alls är relevanta. Vad personalen beträffar är kanske det mest utmärkande draget att behovet av utbildad arbetskraft — muskelenergi — väsentligt minskats, medan det krävs personal med begränsad utbildning — montörer, reparatörer, kontorsutbildade etc. — i växande antal. Och här kommer in konkurrensen med industrien. Med nuvarande konjunkturer och tendens blir det allt svårare att på frivillig väg rekrytera och behålla personal som har något slags utbildning — högre eller lägre — som kan användas i industrien.

I detta sammanhang kan det vara värt att notera att enligt brittiska erfarenheter läget på arbetsmarknaden — arbetslöshet eller översysselsättning — haft mycket ringa inflytande på rekryteringssiffrorna i vad avser manskap. I vissa fall har t. o. m. förekommit att förbättrad sysselsättning åtföljts av förbättrad rekrytering. Det är således inte alltid enbart de ekonomiska faktorerna som avgör möjligheterna att rekrytera personal till de väpnade styrkorna. Den civila synen på försvaret har betydande inflytande.

Därmed är man framme vid en högst väsentlig faktor — moralen eller försvarsviljan. Utan ett visst minimum av idealitet och fosterlandskärlek — eller vad man vill kalla det — går det inte att bygga upp effektiva väpnade styrkor. Den västerländska fredliga livsstilen med stark tonvikt på välfärd och materiella fördelar kan allvarligt komma att försvaga Västerens försvarskraft.

Foot påpekar också det enkla faktum att eftersom det finns flera rysar och kineser än engelsk- och fransktalande människor i världen så krävs det mera ansträngningar av dem som inte önskar att världen skall domineras av Kina och Ryssland.

Man får hoppas att det kärva internationella klimat som nu råder skall kunna bidra att i anden stärka de fria västerländska nationerna.